

Humanistická role architektury v současné společnosti

Naše současná společnost se již delší dobu potýká s krizí identity společenství i jednotlivce, s problémem definování smyslu života a s tím souvisejícím stavem vykořeněnosti a neschopností identifikovat se s vlastním prostředím žití. Přitom architektura v historii vždy hrála v existenciálním rozměru bytí jednotlivce i ve společenském paradigmatu doby důležitou roli.

V dnešní české společnosti je však architektura běžnými uživateli často vnímána spíše jako samoúčelná exhibice architekta, jako anonymní produkt katalogového prodeje, jako materializace investic bezejmenného developera anebo prostě jako automatický vedlejší výsledek provozu života, tedy jako stavební produkce bez ambice podílet se skrze svoji ideovou podstatu na vytváření ducha doby. Projektanty je pak její tvorba často pojmána pouze jako služebně formální plnění úlohy, jejíž zadání je většinou definované pouze funkčními a technickými parametry. Tento výklad disciplíny architektonické tvorby je zvenčí podporován skrze množství psaných i praktikovaných pravidel, která povyšují normativní technická kritéria a funkcionalitu prostředí na jediné měřítko skutečnosti. Jako bychom zapomínali, že cílem architektury je vytvořit prostředí pro život člověka a že člověka nelze redukovat na souhrn fyzických potřeb.

Reálné výsledky vidíme okolo sebe ve všech oblastech stavění.

Plánování našich měst je víceméně automatizovaným výsledkem vzniklým na základě plnění množství numerických kritérií, postavení urbánní struktury do role vedlejšího produktu technické infrastruktury a často nekorigovaných ekonomických tlaků autonomního zájmu, nikoliv autorským činem architektů a společnosti.

Při ochraně a obnově památek je paušálně chráněna především materie na základě hodnoty stáří, aniž by současně byly rovnocenně zohledňovány ideový obsah a širší časoprostorový kontext památky, které mohou často být tím nejvýznamnějším důvodem ochrany. Tam, kde je možné anebo nezbytné doplnit památku novou stavbou, je preferováno a v podstatě úředně vymáháno historizující pojetí, tedy nikoliv rekonstrukce stavu původního, ale formální přejímání historických tvarosloví, kdy výsledkem je nepravda odrážející nesoulad formy s obsahem, respektive forma bez obsahu.

Běžnou produkci bydlení ovládá napodobování realizované prostřednictvím povrchových znaků bez obsahu, či s nepochopením obsahu. Nahrazování detailu, jehož rolí by mělo být upřesnění podstaty díla a především bytí s ním v nedílném souladu, přídatnými, se základním principem objektu nesouvisejícími ozdobami, kterými se lidé snaží zaplnit prázdnotu v komunikaci se svým prostředím a vytvořit jakýkoliv most k identifikování se s ním. Většinou přitom netuší, že tato absence je často důsledkem nenalezení a nepochopení či neexistence myšlenkového obsahu architektury.

Při tvorbě veřejného prostoru města, který by měl tradičně ztělesňovat ducha společenství a doby, je prázdno po jeho ideovém obsahu vyplňováno diktátem infrastruktury či populistickým naplňováním pragmatických potřeb. Tvůrci veřejného prostoru – současné vedení a správa měst, stejně jako architekti, se namísto konstituující role často dostávají do pasivní služebné pozice. Postavení veřejného prostoru v hierarchii plánování města je většinou spíše zbytkové, místo aby naopak vytvářelo výchozí a základní strukturu města.

21	KARSTEN HARRIES, <u>Etická funkce architektury</u> , Arbor Vitae a VŠUP, Praha 2011, s.281–282	
22	KARSTEN HARRIES, <u>Etická funkce architektury</u> , Arbor Vitae a VŠUP, Praha 2011, s.384	
		ROLE FILOZOFIE PŘI HLEDÁNÍ POSLÁNÍ SOUČASNÉ ARCHITEKTURY
		Řada problémů současné architektury souvisí nejen s otázkou <i>podoby smyslu</i> architektury, ale zároveň i se skutečností <i>absence smyslu</i> , stejně jako <i>absence tázání se po smyslu</i> ze strany všech zúčastněných tvůrců – architektů, investorů i uživatelů. Nepřítomnost smyslu ponechává architektuře jako disciplíně pouhou jednu část rozměru – <i>utilitas a firmitas</i> , obsahující instrumentalitu, racionalizaci a funkcionalizaci, tedy převahu formálních vlastností nad obsahovými. Absence smyslu architektury pravděpodobně většinou předchází celková absence smyslu života společnosti a jednotlivce.
		Zatímco v západní Evropě a Spojených státech je současná teorie a filosofie architektury již delší dobu široce diskutovanou otázkou, a to nejen ohledně různých názorových směrů, ale zejména z hlediska její role v procesu tvorby samotné architektury, u nás se většinová tvorba architektury vyvíjí víceméně na teorii a filosofii architektury zcela nezávisle po svých paralelních instrumentálně vytýčených cestách. Zároveň teorie architektury zůstává až na výjimky

diktátu formální instrumentality, naléhavě hledají ideový základ a smysl svého bytí. Dlouholetá praxe, kdy předmětem ochrany je často pouze autonomní materie měřená především hodnotou stáří, většinou bez zohlednění obsahového kontextu a širších prostorových i kulturních souvislostí, je již neudržitelná. Pro pochopení a udržení komplexity kulturního dědictví je nutné zabývat se při interpretaci minulého hledáním principu, nikoli jen původem samotným ve smyslu stáří a vnímat spojení událostí kontinuitou tohoto principu, nejen prostřednictvím pouhé časové změny. Je také zapotřebí zohlednit skutečnost, že památka nikdy není pouhým objektem, je vždy součástí situovanosti. Tato situovanost, která je vytvářena součtem fyzického prostředí a jeho ideového obsahu, je základním předpokladem plnohodnotné existence člověka.

Konzervační přístup, který se úzce zaměřuje na materii detailu, jakkoli je často nezbytným primárním nástrojem ochrany, nemůže sám o sobě postačit. Součástí obnovy památek musí být také zajištění jejich životaschopnosti, které nedílně souvisí jak s jejich vnitřním obsahem, tak s nejšířším kontextem místa, reprezentovaným kulturními souvislostmi i širším urbanismem. Právě plnohodnotné a aktivní zakotvení památky v současném urbanismu, kultuře a životě sídla může být nejsilnějším článkem její ochrany.

Podobně je nutné revidovat východiska hodnocení novodobých architektonických zásahů do historické struktury. Jak institucionalizované vymáhání, tak – často dobře míněná – snaha architektů o vytvoření kontextu mezi novým a starým na základě formálního použití historizujícího tvarosloví, doposavad většinou vedly naopak k disonanci, způsobené právě nesouladem s pravdou vnitřního obsahu. V konečném důsledku je taková stavba právě *pouhou stavbou*, která reprezentuje vnější formalitu a vnitřní nepravdu, a nikoliv *architektonickým dílem*. Tomuto nebezpečí se nevyhnulo ani modernistické plánování, například v situacích, kde se nová zástavba uvnitř původních struktur sídla, často jako důsledek plošné destrukce přírodními či člověkem vyvolanými katastrofami, upřímně pokoušela uvést moderní stavby do původního kontextu. „*Snaha uctít genia loci stále znovu vedla historický cit do nešťastného spojeníctví s moderním stylem plánování, a výsledkem byly stavby, které sice přebírají určité stránky domorodého stavění, například celkový tvar domu a zvláště pak tradovaný tvar střechy, ale nedokážou zachovat život tradičního obydlí. (…) Snahy zachovat alespoň zčásti účinek a sílu někdejšího urbánního kontextu velmi často skončily u mechanických anebo teatrálních gest, které jen odhalují vlastní prázdnotu.*“²¹

Pro dnešní architekturu je tedy nezbytné hledat takové cesty, které zajistí uchování kulturního dědictví, kdy nemovitá součást je nedílně spjata s movitou, a zároveň umožní prostřednictvím soudobé architektury ztělesňovat jak ideový obsah dnešní společnosti, tak kontextuálně navazovat na obsah původní při zachování pravdivosti. Zavazujeme-li se deklaračně k ochraně kulturního dědictví, musíme si uvědomit, že součástí tohoto závazku není jen zakonzervování hodnot minulých, ale i jejich aktivní ochrana a kultivace, stejně jako vytvoření hodnot nových, které budou kulturním dědictvím současné generace pro budoucí. Jak říká Karsten Harries: „… *nepopírám, že re-prezentace našeho společného dědictví tvoří nutnou podmínku opravdového přebývání: to získává na významu jakožto tvůrčí zopakování tohoto dědictví. Pokud ale toto opakování nemá být slepé, nýbrž opravdu tvůrčí, nesmí dopustit, aby odkaz minulosti zastřel příslib budoucnosti.*“²²

především v úloze historické vědy. Odkazuje se tak do bezpečné pozice objasňování minulého, tedy daného, bez rizika přihlášení se k přítomnosti, kterou je nutné teprve definovat, či k nejisté budoucnosti. Neboť jak říká Heidegger: „*V historických vědách, právě tak jako ve vědách přírodních, jde o to, předložit něco trvalého a učinit dějiny předmětem. Dějiny se mohou stát předmětem pouze tehdy, jsou-li minulé. Ono setrvalé v minulém, totiž to, na co jsou v historickém objasňování převáděna jedinečná a rozmanitá fakta, je vždy to, co tu už jednou bylo, tedy něco, co lze srovnávat. V neustálém srovnávání všeho se vším se získává něco, co lze v dějinách pochopit a co je pak stanoveno a uchováno jako jejich rozvrh. Okrsek historického výzkumu sahá jen tak daleko, kam dosahuje historické objasňování. To, co je v dějinách jedinečné, vzácné a jednoduché, zkrátka to, co je v dějinách velké, není nikdy samozřejmé, a je tudíž nevysvětlitelné. Historický výzkum toto velké v dějinách nepopírá, nýbrž vykládá jako výjimku. Při tomto vykládání je velké poměřováno obvyklým a průměrným.*“²³

Pragmatické proudy teorie se staví k významu filosoficky orientované teorie architektury spíše skepticky. Mark Wigley například kritizuje „*přebírání různých teorií, včetně filosofických, do architektury. Myšlení je podle něj produktem nejistoty a architektura je jistým způsobem myšlení. Proto je podle něj problém číst filosofická díla jako ‚ready-made theories‘ – způsoby legitimizace architektonických děl, které jen berou sílu radikálním myšlenkám, jež mohou vznikat vlastními postupy, operacemi architektury -, tedy čist je zcela odtrženež od dění architektonických objektů a věcí – ignorovat vztah k nim i k dějinám vlastní disciplíny a jejím bytostným nejistotám a proměnám.*“²⁴

Vedle toho naopak teorie vycházející z fenomenologie a hermeneutiky, důvěřující poučení o historických rolích architektury a zároveň hledající odpověď na současnou krizi nejen teorie, ale zejména architektury samotné, nacházejí v navrácení významu filosofie architektury a jejího promítnutí do procesu tvorby prostředí jedno z možných východisek nápravy. Předpokládají, že právě při hledání humanistické role architektury či obecněji smyslu architektury může přicházet architektům na pomoc filozofie. „*Již nějakou dobu se v architektonické komunitě projevuje mimořádný zájem o teorii a zejména o filozofii,‘ píše Karsten Harries. ‚Tento fakt vybízí k zamýšlení (…) Rozšířený zájem o filozofii, který se stal součástí postmoderního architektonického myšlení, naznačuje i to, že architektura si přestala být jista sama sebou.*“²⁵ Význam schopnosti filosofického nazírání zdůrazňuje Dalibor Veselý. „*Architektura asi nikdy zcela neodvrhla svou humanistickou roli, i když v moderní době v této roli většinou spíše jen improvizovala. Takový přístup však už nebude stačit v měnícím se světě, v němž stále více převládají instrumentálně zaměřená očekávání. Aby si architektura i do budoucna uchovala svou původní identitu a humanistickou roli, musí své zdůvodnění opřít o stejně srozumitelné argumenty jako instrumentální myšlení. Zároveň do sebe musí začlenit instrumentální poznání a technické možnosti a podřídít je lidské praxi.*“²⁶

Podobně Karsten Harries poukazuje na důsledky vyčlenění filosofie z platformy architektonické tvorby. „*Pokud tvrdím, že dnešní architektura čelí jistému filosofickému problému a že by součástí každého náležitě sestaveného programu architektonického vzdělávání měla být i filozofická reflexe, říkám tím cosi víc, než že architekti ztratili jasnou cestu i mapy, na které doposud spoléhali. Říkám tím, že ve zmíněné nejistotě se odráží hlubší nejistota ohledně toho, jak máme žít, kde je naše místo a jak nám mají architekti napomoci toto místo utvářet, ‚vzdělávat‘ a v tomto smyslu stavět.*“²⁷

TEORIE JAKO SOUČÁST ARCHITEKTONICKÉ PRAXE

K naplnění humanistické role architektury může napomoci transdisciplinární propojení architektonické tvorby jak s filosofií, tak s teorií architektury. Neboť „*Jedině to, co lze pochopit a vyjádřit jasnými myšlenkami a výroky, zasluhuje název ‚skutečnost‘.*“²⁸ Interpretační roli lze zároveň přisoudit i architektuře jako takové. „*Od začátku do konce je architektura textem, který má být rozlušten, objasněn; je to text, který ubíhá daleko za proces vlastní tvorby směrem k úběžníku, v němž již uniká svému specifickému konkrétnímu počátku.*“²⁹ Karsten Harries spatřuje v architektuře hermeneutickou roli, neboť architektonické dílo má být interpretací sdíleného étosu, „*společnému duchu doby a společenství, který by architektura měla pomáhat artikulovat.*“³⁰

Možná by se také dalo říci, že právě tam, kde se teorie architektury stává přímou součástí tvorby stavebního díla, vyvstává hranice mezi *architekturou a prostým stavěním*. Pokud budeme tvorbu architektury chápat v celé komplexitě tvorby prostředí, je nezbytné zabývat se v jejím rámci nejen samotnými prostředky naplnění zadání, ale také zkoumáním smyslu a hlubších souvislostí tohoto zadání, nebo dokonce jeho definováním, stejně jako vyhodnocováním širšího

23 MARTIN HEIDEGGER, Věk obrazu

světa, OIKOMENH, Praha 2013, s.17

24 MONIKA MITÁŠOVÁ, „Americká

kritická a projekivní teorie

architektury“, in: MONIKA

MITÁŠOVÁ (ed.), Oxymorón &

pleonasmus, Zlatý řez a Vysoká

škola výtvarných umění

v Bratislavě, Praha 201, s.23

25 JUHANI PALLASMAA, „Šest témat

pro příští milénium“, in:

PETR KRATOCHVÍL (ed.), O smyslu

a interpretaci architektury, VŠUP,

Praha 2005, s.18

26 DALIBOR VESELÝ, Architektura

ve věku rozdělené reprezentace.

Problém tvořivosti ve stínu

produkce, Academia, Praha

2008, s.12

27 KARSTEN HARRIES, Etická funkce

architektury, Arbor Vitae a VŠUP,

Praha 2011, s.21–22

28 KARSTEN HARRIES, Etická funkce

architektury, Arbor Vitae a VŠUP,

Praha 2011, s.375

29 IGNASI DE SOLÀ-MORALES, Diference.

Topografie současné architektury,

Česká komora architektů, Praha

1999, s.14

30 PETR KRATOCHVÍL, „Úvod“,

in: PETR KRATOCHVÍL (ed.), O smyslu

a interpretaci architektury, VŠUP,

Praha 2005, s.9

ideového kontextu díla. Příklady současných praktikujících architektů jako Rem Koolhaas, Peter Eisenman či Steven Holl ukazují, že aktivní ovládnutí architektonické teorie je důležitou součástí kvalit architekta.

V běžné praxi jsou výsledky teoretického zkoumání přejímány v příští fázi převážně opět teorií, což je obvyklý proces a cíl vědecké práce, který následně vede k další kvalitnější teorii, která ovšem opět bude pouze výkladem již hotové architektury. Samotná kvalita architektury ale vzniká v procesu její tvorby, nikoli ve fázi následné interpretace, zásadní dopad by tedy teoretický výzkum měl tehdy, pokud by dokázal ovlivnit již samotný proces tvorby architektury, tedy v takovém případě, kdyby jeho výsledky byly přejímány praktikujícími architekty a aplikovány do praktické projekční tvorby, či pokud by dokonce byl její součástí jako například projektivní teorie. Takové propojení praxe a teorie by mohlo architektuře napomoci k vykročení z do sebe uzavřeného, v praxi úzce chápaného prostoru její tvorby, být přesahováním za hranice oblasti pouhých forem a nástrojů. Součástí tohoto rozšíření by měla být i schopnost učinit teoretickou interpretaci vystavěného prostředí součástí života jeho uživatelů. Neboť nejprostším a současně možná nejdůležitějším cílem interpretace prostředí našeho života a jí iniciovaného přemýšlení je zvyšování všeobecné *citlivosti*.

Odpovědi na teoretické otázky architektury, zejména zkoumání smyslu při řešení konkrétních úloh, zakládají ideovou metastrukturu, která je jednou z hlavních opor struktury jak jednotlivých architektonických objektů, tak celku města. V dlouhodobém horizontu ji lze považovat za nejstabilnější část struktury. Je nejvlastnějším znakem přítomnosti lidského, bez ní se fyzická struktura stává schránou bez ducha.

ROLE ARCHITEKTA V PROCESU TVORBY VYSTAVĚNÉHO PROSTŘEDÍ

Žijeme v době, kdy hlavní důraz je obecně kladen na *jak*, často ale nevíme přesně *co* a téměř nikdy se netázeme *proč*. Beze zbytku to platí i pro tvorbu architektury. Z hlediska participace architekta – či v širším pojetí jakéhokoli tvůrce architektury, kterým z určitého pohledu může být také uživatel či zadavatel – zahrnuje proces tvorby architektury několik časových, navzájem se prolínajících fází. Základní „předfází“ by měla být otázka *proč*, tedy hledání smyslu, která se stává a trvale – s proměnlivostí odpovědí v čase – zůstává fundamentem architektury. Poté navazuje fáze navrhování a realizace, tedy otázka *jak a co*, neboli fáze *procesu a formy*. Následuje bytí samotné architektury, prolínané v čase jednak možnými dalšími zásahy tvorby, jednak podrobované procesu následné interpretace.

Jako praktikující architekti se v současné době zabýváme pouze či převážně prostřední částí, tedy procesem projektu a realizace, tedy v podstatě instrumentálními prostředky. Je to praktický důsledek institucionalizovaného procesu projektování, přirozená reakce na stále se zvyšující kapacitní – časovou i intelektuální – náročnost jednotlivých součástí projekčního a realizačního procesu, v neposlední řadě pak přesvědčení vycházející z definice profese, pragmaticky zaměřené především na techniku a funkcionalitu stavění. Akceptujeme tak všeobecný stav současné společnosti fragmentované skrze stále narůstající a zužující se perspektivy specializací. Jak říká Jiří Krupička: „*Svět přírody, včetně fyzického obrazu člověka jako jedince, poznáváme stále hlouběji a souvisleji, v makrokosmu a v mikrokosmu. Obraz světa lidstva jako celku se naproti tomu rozostřuje; přešel už stadium impresionismu a dostává ráz postmodernistické roztržitosti a rozplizlosti. Pronikáme hlouběji do jednotlivostí, které pak na celkovém plátně dávají jen nesouvislou tříšť.*“³¹

Přítom právě tvorba architektury, vnímaná jako komplexní tvorba vystavěného prostředí je oblastí, kde je možné uplatnit celostní pohled na prostor lidského bytí. Zkoumání otázky *proč*, tedy tázání se po *smyslu*, by mělo být samozřejmou součástí práce architekta, kterou bychom jako profese z podstaty úlohy neměli přenechat pouze specialistům. Je třeba se tázat také po Aristotelově *účelové příčině*, kterou lze chápat jako ke smyslu mířící příčinu příčiny zjevné, kterou je nutné hledat vždy až za prvním rohem, tedy ve vzdálenějších nezjevných horizontech. V architektonické tvorbě je zpravidla takovou zjevnou příčinou a východiskem formulované provozní a funkční stavební zadání, hlubší podstata potom může spočívat například v definici společenské úlohy jako podkladu pro toto zadání.

V historii byla architektura dlouhou dobu přirozenou součástí širokého vnímání společenských disciplín, kde neexistovala ostrá hranice mezi filosofií a vědou, mezi humanitním a přírodovědným učením. Dnes je míra zapojení profese architekta do rozšířených fází procesu vzniku vystavěného prostředí, tedy například do formulování společenské úlohy architektury, do tvorby zadání konkrétních úloh či do ovlivňování dějů v následném životě staveb,

předmětem odborné diskuse, současná doba nicméně z mnoha důvodů nahrává právě celostnímu pohledu. Poptávka po klasické úzce vymezené úloze stavění nových budov bude pravděpodobně stále menší, neboť urbánní struktura našich měst je *kvantitativně* postačující a nelze donekonečna očekávat její narůstání. To, co bude zapotřebí, je zvyšování *kvality* této struktury a života v ní. K proměně navíc dochází i v samotném vymezení prostoru života, rozšiřovaného virtuálními, dynamickými, globálními či generickými realitami. A právě v těchto skutečnostech lze spatřovat prostor pro rozšiřování vnímání pojmu tvorba prostředí. Definice tvorby architektury jako komplexního vytváření a ovlivňování podoby vystavěného prostředí, jehož součástí jsou všechny fáze procesu jeho vzniku a následné existence, stejně jako například zahrnutí nehmotných vlastností prostředí od tohoto procesu, je způsob uvažování, který může napomoci vysvobodit architekturu z její dnešní odtrženosti a izolovanosti.

I přes rozšíření a zobecnění záběru architektonické disciplíny však stále zůstává nenahraditelná, úzce vymezená autorská role architekta. Na rozdíl od volných umění je role tvůrce v případě architektury méně čitelná, což je také důsledkem skutečnosti, že výtvarné umění obsahuje více individuální spontaneity, je silněji odrazem niterného stavu tvůrce, zatímco architektura je vždy současně odrazem doby a společnosti, navíc je na rozdíl od volného umění výrazně spjata s funkčním a provozním účelem a s technickým charakterem nástrojů jejího vzniku. Pro architekta tak ve srovnání s ostatními uměleckými profesemi vyvstává nadmíru obtížný úkol: výsledné dílo by se ze své podstaty mělo stát především ztělesněním idejí společnosti, nikoliv pouze vnitřního světa autora samého, současně však právě kvalita autorského vkladu je mírou hodnoty obsahu díla i jeho schopnosti stát se reflexí doby.

Individuálnost tvorby architektury jako autorského díla je ve společnosti často předmětem obav či kritiky. Přítom pouze zodpovědnost nedílně se pojící s jasným autorstvím je zárukou kvality, ucelenosti a vnitřní koherentnosti jednoznačně definovaného díla. A jedině autorsky pevné dílo se může stát plnohodnotným stabilním článkem v kontextu širší struktury. Individuálnost autorské tvorby architektury ale nevylučuje nárok na širší kontextuálnost v čase a prostoru, stejně jako na propojenost s principy univerza, které by měly být obsaženy v individuálním procesu tvorby.

Architekt se vždy podílí na vytváření našeho světa to i tehdy, kdy význam této skutečnosti odmítá, jedno zda vědomě – ze skromnosti či ideového postoje, anebo nevědomě.

HLEDÁNÍ PROSTŘEDKŮ NAPLNĚNÍ HUMANISTICKÉ ROLE ARCHITEKTURY

Pokud chceme prakticky naplňovat humanistický rozměr současné architektury, musíme definovat jeho charakter, dílčí polohy a především konkrétní vlastnosti architektury, skrze které je uskutečňován. Zjednodušeně řečeno spočívá tento rozměr především ve vlastnostech rozšiřujících roli architektury o poslání nad rámec její instrumentální a technické funkce. Může být naplňován například v reprezentační a symbolické roli, v poetice, v komunikativní schopnosti či roli společenské a kulturní. Lze ho definovat na příkladech konkrétních rysů či projevů jednotlivých architektonických děl či prostředí, kdy obecný charakter dílčích typů humanistické role zůstává v průběhu historie architektury podobný, mění se ale jejich forma, obsah a především pozice v celkové hierarchii významů architektury, tak jak je vnímá společnost v různých obdobích svého vývoje.

Tuto zkušenost je pravděpodobně zapotřebí hledat zejména v pozorování a interpretaci konkrétního žitého prostoru, který je ustavován v situacích, nikoliv ve výkladu samotných architektonických děl. Jak říká Ignasi de Solà-Morales:

„*Místa jsou fyzická, ale mohou být i mentální.*“³²

Architektura vždy byla, a přes dramatické proměny výchozích tvůrčích přístupů stále je, spoluaktérem elementárních situací lidského života, které zůstávají v podstatě neměnné. Jenom skrze odhalování těchto základních situací v každodennosti současného světa a způsobů jejich ovlivňování skrze vystavěné prostředí máme šanci porozumět možnostem participace architektury na kvalitě života jednotlivce i společnosti a nalézat konkrétní architektonické prostředky jejich naplnění.

³¹ Jiří KRUPIČKA, *Zmatek*, Paseka, Praha 2008

³² IGNASI DE SOLÀ-MORALES, *Diference. Topografie současné architektury*, Česká komora architektů, Praha 1999, s.12